

Evaluatie verkiezingen

*Evaluatie van de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer
(15-17 maart 2021)*

12 mei 2021

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	4
1.1	Leeswijzer	4
1.2	Algemeen	4
2.	Stemlokalen	5
2.1	Aantallen en omgang met uitval van locaties	5
2.1.1	Uitval van locaties	5
2.1.2	Ondersteuning BZK bij vinden van locaties	6
2.1.3	Stemlokalen met beperkte toegang	7
2.1.4	Communicatie over stemlokalen	7
2.1.5	Bijzondere vormen van stemlokalen	8
2.1.6	Toegankelijkheid van stemlokalen	10
2.2	Stemhokjes en posters	11
2.2.1	Gebruik poster J 16	11
2.2.2	Gebruik poster 'In het stemlokaal'	12
3.	Opslag stembiljetten	13
4.	Stembureauleden	14
4.1	Aantallen	14
4.1.1	Afmeldingen	14
4.2	Werving en vergoeding	15
4.2.1	Werving	15
4.2.1	Vergoeding	16
4.3	Vorbereiding stembureauleden	17
4.3.1	Training stembureauleden	17
4.3.2	Kennis stembureauleden	18
5.	Overige vragen over het verkiezingsproces	20
5.1	Ondersteuningsverklaringen	20
5.2	Stempassen	20
5.2.1	Vervangende stempassen	20
5.2.2	Bezorgen stempassen	22
5.2.3	Register Ongeldige Stemmen (ROS)	22
5.2.4	Schriftelijke volmachten	23
5.2.4	Briefstemmen	24
5.2.5	Tellen	24
6.	Experiment centrale stemopneming	26
6.1	Algemene indruk experiment	26
6.2	Organisatie en training	27
6.2.1	Training	27
6.2.2	Vervoer en opslag stembescheiden	27

6.2.3	Centrale stemlocatie	28
6.2.4	Tijdstip Centrale stemopname	29
6.2.5	Aantal leden	30
6.3	Meerkosten en besparingen	31
6.4	Overige onderwerpen m.b.t. centrale stemopneming	31

1. Inleiding

Op 15-17 maart 2021 vond de verkiezing plaats van de leden van de Tweede Kamer. In opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (ministerie van BZK) heeft onderzoeksbureau Kantar deze verkiezing geëvalueerd door middel van het uitzetten van een online vragenlijst onder gemeentefunctionarissen die belast waren met de organisatie van deze verkiezing in hun gemeente, en het verwerken van de antwoorden. In de vragenlijst is gevraagd naar hoe de voorbereiding, uitvoering en afhandeling van de verkiezing zijn verlopen.

1.1 Leeswijzer

De resultaten van de enquête zijn zowel op totaalniveau gepresenteerd als (waar relevant) uitgesplitst naar gemeentegrootte. Relevante verschillen naar gemeentegrootte zijn in dit rapport benoemd.

Bij open vragen zijn de veelvoorkomende antwoorden beschreven, waarbij (indien relevant) enkele citaten als bloemlezing in het rapport zijn opgenomen.

1.2 Algemeen

Gemeentefunctionarissen die belast waren met de organisatie van de verkiezing in hun gemeente zijn via email uitgenodigd de online vragenlijst in te vullen. Wanneer er meerdere contactpersonen per gemeente waren, zijn deze allen benaderd met het verzoek om de vragenlijst door dezelfde persoon te laten invullen. Het onderzoek is van tevoren aangekondigd door het ministerie van BZK. Kantar heeft reminders verstuurd. Van de 355 gemeenten (inclusief de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba) hebben 274 gemeenten de vragenlijst ingevuld. Dit is een respons van 77%.

1.1 | Respons naar gemeentekennmerken

Gemeentegrootte		
Grote gemeenten (>100.000 inwoners)	9%	n= 26
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000 inwoners)	66%	n= 181
Kleine gemeenten (<20.000 inwoners)	24%	n= 67
Totaal	100%	n=274

Basis: alle respondenten | n= 274

2. Stemlokalen

2.1 Aantallen en omgang met uitval van locaties

Gemiddeld hebben gemeenten op 27 locaties in hun gemeente (een of meer) stembureaus ingericht op de dag van de verkiezing (17 maart). Deze verkiezing bestond voor kiezers met een kwetsbare gezondheid de mogelijkheid om al eerder te stemmen. Hiervoor dient op 15 en 16 maart minimaal één locatie te zijn ingericht. Dit was in alle deelnemende gemeenten het geval. Gemiddeld waren op 15 en 16 maart ongeveer een vijfde van het aantal locaties ingericht als op de dag van de verkiezing. In de onderstaande tabel staat een overzicht van het aantal stemlocaties waar stembureaus zijn ingericht. Als leesvoorbeeld; in grote gemeenten waren er gemiddeld 102 locaties ingericht op 17 maart, met minimaal 42 locaties en maximaal 412 locaties. Er waren gemiddeld 1,8 mobiele stembureaus ingericht in grote gemeenten, op minimaal één van de data.

2.1 | Aantal locaties waar stembureaus zijn ingericht

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddeld aantal locaties				
Op 15 maart	17	4	2	5
Op 16 maart	18	4	2	5
Op 17 maart	102	23	8	27
Waarvan mobiel stembureau ¹	1,8	0,4	0,2	0,4
Minimaal aantal locaties				
Op 15 maart	7	2	1	1
Op 16 maart	7	2	1	1
Op 17 maart	42	8	1	1
Waarvan mobiel stembureau	0	0	0	0
Maximaal aantal locaties				
Op 15 maart	52	13	5	52
Op 16 maart	52	13	5	52
Op 17 maart	412	63	18	412
Waarvan mobiel stembureau	7	4	4	7

Basis: alle respondenten | n = 274

Twee op de tien (20%) deelnemende gemeenten geven aan dat ze mobiele stembureaus hebben ingezet, acht op de tien (80%) hadden geen mobiele stembureaus.

2.1.1 Uitval van locaties

In ongeveer een op de tien (11%) deelnemende gemeenten zijn er locaties uitgevallen tussen 10 en 17 maart. In totaal gaat het om 30 van de deelnemende gemeenten. Dit vond met name plaats in grote gemeenten, waar een derde (35%) van de deelnemende gemeenten een locatie rapporteerde die uitviel. In de grote meerderheid van de gemeenten waar er locaties zijn uitgevallen, betrof het een enkele locatie (23 van de 30 gemeenten). Eén gemeente rapporteerde vier locaties die uitvielen.

2.2 | Uitval van locaties tussen 10 en 17 maart

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	35%	10%	3%	11%
Nee	65%	90%	97%	89%

Basis: alle respondenten | n = 274

¹ Een mobiel stembureau heeft zitting op meerdere locaties op de verkiezingsdag.

Van de 30 deelnemende gemeenten waar er een locatie uitviel, konden 20 gemeenten een alternatieve locatie vinden op de korte tijd die er nog was voor de verkiezingsdatum. De 10 gemeenten die geen alternatief konden vinden hebben dit opgelost door te verwijzen naar omliggende stembureaus en de mogelijkheid voor 70+'ers om hun stem per brief uit te brengen.

2.1.2 Ondersteuning BZK bij vinden van locaties

Negen op de tien (90%) deelnemende gemeenten zeggen geen gebruik te hebben gemaakt van het ondersteuningsteam van BZK bij het vinden van locaties. Van de deelnemende gemeenten die wel gebruik hebben gemaakt van deze ondersteuning (28 gemeenten), zegt iets meer dan de helft (15 gemeenten) dat de hulp van het team weinig tot niet heeft bijgedragen aan het vinden van locaties. Twee gemeenten zeggen dat de hulp zeer heeft bijgedragen, de rest (elf gemeenten) zeggen dat de hulp deels heeft bijgedragen.

2.3 | Gebruik ondersteuningsteam BZK bij vinden van locaties

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	27%	11%	1%	10%
Nee	73%	89%	99%	90%

Basis: alle respondenten | n = 274

Voor gemeenten bestond de mogelijkheid hun antwoord toe te lichten als de ondersteuning niet of niet geheel voldeed. Wanneer de ondersteuning volgens de deelnemende gemeenten slechts deels geholpen heeft, dan is de toelichting meestal dat de gemeente zelf veel van de locaties heeft gevonden, of dat de ondersteuning vooral inspiratie gaf. Een enkele gemeente gaf aan dat de suggesties van het ondersteuningsteam niet (altijd) bruikbaar waren.

“Door de input van de ondersteuningsdienst kwamen wij zelf ook weer op ideeën voor locaties. Deels is wat ons betreft dus niet negatief.”

“Meeste kwam van ons zelf, maar een enkele locatie bleken we zelf niet in het vizier te hebben. dus zeker wel blij met ondersteuning.”

“Het vinden van voldoende stemlokalen heeft voor het grootste deel te maken gehad met de inzet en het werk dat is verzet door onze eigen organisatie. De ondersteuningsdienst heeft wel (nieuwe) locaties aangedragen, alsook bemiddeld bij het tot stand komen van een akkoord.”

“De meeste stemlokalen hadden wij al zelf geregeld.”

“(medewerker X) heeft de hulp aangeboden en ook alternatieven aangereikt, uiteindelijk andere keuze gemaakt.”

Gemeenten die aangaven dat de ondersteuning niet of nauwelijks heeft bijgedragen aan het vinden van locaties, gaven daarvoor meestal de toelichting dat de suggesties van het ondersteuningsteam al bekend waren, of niet bruikbaar waren.

“De gebouwen die bij hen bekend waren bleken of niet geschikt of niet te willen/kunnen meewerken.”

“Aangedragen opties uit lokale kennis al bekend. Optie mobiel stembureau ook al bedacht maar was gelukkig niet nodig. De optie om gebruik te maken van scholen bleek in de praktijk geen oplossing te bieden omdat scholen hieraan niet mee willen meewerken gezien beperkingen voor leerlingen/ouders.”

“De gevonden lokalen lagen niet in een woonwijk bijv.”

“We hebben zelf een betere locatie gevonden.”

2.1.3 Stemlokalen met beperkte toegang

Bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezing bestond de wettelijke mogelijkheid voor gemeenten om een stemlokaal in te richten dat uitsluitend toegankelijk is voor de bewoners en bezoekers van die locatie (in de meeste gevallen een verpleeg- of verzorgingstehuis). Een kwart (24%) van de deelnemende gemeenten heeft gebruik gemaakt van deze mogelijkheid om een stemlokaal met beperkte toegang in te stellen.

2.4 | Stemlokalen met beperkte toegang

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	58%	27%	6%	24%
Nee	42%	73%	94%	76%

Basis: alle respondenten | n = 274

De gemeenten die hiervoor hebben gekozen (67 gemeenten), kozen ongeveer even vaak voor een bijzonder stembureau met beperkte toegang (55%) als voor een mobiel stembureau met beperkte toegang (48%)². Twee gemeenten kozen voor beide vormen. Meestal waren er één (49%) of twee (15%) stemlokalen met beperkte toegang in deze gemeenten.

2.1.4 Communicatie over stemlokalen

De burgemeester dient uiterlijk vier dagen voor de dag van de stemming op het adres van de kiezer de adressen en openingstijden te bezorgen van alle stembureaus (regulier, mobiel, stembureau voor vervroegd stemmen, briefstembureaus, stembureau met beperkte toegang of anderszins bijzondere stembureaus). De overgrote meerderheid (96%) van de deelnemende gemeenten geeft aan dat dit ook is gedaan. Twaalf gemeenten geven aan dat dit niet is gebeurd.

2.5 | Adressen en openingstijden van stemlokalen uiterlijk 4 dagen voor de dag van de stemming op adres van kiezer bezorgd

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	85%	97%	97%	96%
Nee	15%	3%	3%	4%

Basis: alle respondenten | n = 274

De overgrote meerderheid (97%) van de deelnemende gemeenten geeft aan dat ze daarnaast ook nog op een andere manier hebben gecommuniceerd over de adressen en openingstijden/

² Een bijzonder stembureau heeft zitting op één locatie op de verkiezingsdag, dit stembureau kan afwijkende openingstijden hanteren. Een mobiel stembureau heeft zitting op meerdere locaties op de verkiezingsdag.

zittingstijden. Dit was bijna altijd de website van de gemeente (96%). Daarnaast communiceerde ruim acht op de tien (86%) van deze gemeenten via lokale nieuwsbladen.

2.6 | Andere manieren van communicatie over adressen en openingstijden/zittingstijden

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Op de website van de gemeente staat een overzicht van de stemlocaties	96%	94%	90%	93%
Via lokale nieuwsbladen	77%	87%	88%	86%
Anders, namelijk...	54%	47%	43%	47%

Basis: gemeente heeft ook op andere manieren gecommuniceerd | n = 267

Ongeveer de helft (47%) van deze gemeenten communiceerde op andere manieren. Dit betreft meestal een van de volgende methoden of een combinatie daarvan:

- Social media zoals Facebook, Twitter of Instagram
- De landelijke website www.waarismijnstemlokaal.nl
- Samen met de stempas en/of kandidatenlijst

Een enkele gemeente noemt andere methoden, zoals een tv-interview, huis-aan-huis bezorging of posters.

2.1.5 Bijzondere vormen van stemlokalen

Drive through stemlokalen

In een op tien deelnemende gemeenten (30 gemeenten) was er een drive-through stemlokaal. Dit was met name het geval in grote gemeenten. Van de 30 deelnemende gemeenten waar er een drive-through stemlokaal was, zou drie kwart (22 gemeenten) opnieuw hiervan gebruik willen maken bij een volgende verkiezing. Van de gemeenten waar geen drive-through stemlokaal was, zeggen drie gemeenten dat ze bij een volgende verkiezing hier wel gebruik van willen maken. Circa de helft zegt geen gebruik hiervan te willen maken, nog eens ongeveer de helft zegt het niet te weten.

2.7 | Drive-through stemlokaal gebruikt

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	38%	10%	3%	11%
Nee	62%	90%	97%	89%

Basis: alle respondenten | n = 274

Voor gemeenten die aangeven geen gebruik te willen maken van een drive-through stemlokaal bij een volgende verkiezing, bestond de mogelijkheid hierop een toelichting te geven. De belangrijkste redenen zijn:

- Er zijn voldoende reguliere stemlocaties, er is geen behoefte
- Meerkosten voor het inrichten van drive-through locaties
- Werkomstandigheden voor stembureauleden
- Grootte van het stembiljet

Op de volgende pagina staan enkele relevante citaten.

“Onze stemlokalen zijn ruim genoeg om de stemmers te ontvangen. En de vraag waar dit opgesteld moet worden. Op dit moment lijkt het geen meerwaarde.”

“Geen enkele toegevoegde waarde voor de kiezer.”

“Wij hadden een walk-troughtent. Die beviel uitstekend en werd ook druk bezocht. Wellicht zetten we die de volgende keer ook weer in. Geen enkele kiezer heeft gevraagd om een drive-through stemlokaal.”

“- Extra kosten t.o.v. een ‘normaal’ stembureau - Er moet alsnog een tellocatie worden gevonden - 1 persoon per voertuig i.v.m. stemgeheim is vaak onpraktisch en niet uit te leggen. Als kwetsbare ouderen in één auto komen moet één persoon uitstappen en dat is niet wenselijk. - Weersomstandigheden kunnen invloed hebben - Extra druk op beschikbare stembureauleden - Schadeclaims bij onvoorzichtig handelen bij een voertuig - Invullen van een groot stembiljet vanuit of in de auto is onpraktisch.”

“Koud, tochtig, te kostbaar, en onhandig met te grote stembiljetten.”

“Het is een stembureau met een trage doorloop, het is mogelijk te koud voor de stembureauleden en het bewaken van het stemgeheim is ingewikkeld. Hierdoor moeten kiezers mogelijk alsnog het voertuig verlaten. Dan is het hele idee van de drive trough weg.”

Tenten om stemlokalen in te richten

In twee op de tien deelnemende gemeenten (55 gemeenten) zijn tenten gebruikt om stemlokalen in te richten. Van de 55 gemeenten die hier gebruik van hebben gemaakt, zou 40% (22 gemeenten) dit opnieuw willen doen bij een volgende verkiezing. Een kwart zou dit niet willen, de overige gemeenten weten het niet. Van de gemeenten die geen gebruik hebben gemaakt van tenten om stemlokalen in te richten, zou geen enkele gemeente dit bij een volgende verkiezing wel willen.

2.8 | Tenten gebruikt om stemlokaal in te richten

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	58%	20%	4%	20%
Nee	42%	80%	96%	80%

Basis: alle respondenten | n = 274

Voor gemeenten die aangeven geen gebruik te willen maken van tenten om stemlokalen in te richten bij een volgende verkiezing, bestond de mogelijkheid hierop een toelichting te geven. De belangrijkste redenen zijn:

- Er zijn voldoende reguliere stemlocaties, er is geen behoefte
- Meerkosten voor het inrichten van tenten
- Werkomstandigheden voor stembureauleden

Op de volgende pagina staan enkele relevante citaten.

“Omdat de verkiezingen in Maart zijn, zijn de temperaturen laag. Het opwarmen van de tent heeft geen nut omdat de in en uitgang openstaan. Het is voor de stembureauleden echt afzien in de tent.”

“Dan moet je ook verwarming regelen etc. komt nogal wat bij kijken om ervoor te zorgen dat de stembureauleden daar comfortabel hun werk kunnen doen. Met de verkiezingen is het altijd nog vrij koud. Daarnaast moet je ook zorgen voor toiletten, comfortabele stoelen, tafels, elektriciteit etc. Mijn voorkeur gaat uit naar stembureaus in gebouwen waar voorzieningen zijn waar de stembureauleden gebruik van kunnen maken zodat zij die lange dag zo comfortabel mogelijk kunnen doorkomen.”

“In maart is het best fris/koud. De kosten van een tent zijn enorm hoog.”

“We hebben voldoende geschikte locaties in onze gemeente.”

“Door de stembureauleden werd geklaagd over kou en vocht en geen goede toiletvoorzieningen. Indien een grote vaste locatie beschikbaar is verdient dit de voorkeur, zo is de ervaring.”

“Geen meerwaarde als er voldoende ‘normale’ ruime stemlocaties zijn.”

2.1.6 Toegankelijkheid van stemlokalen

Van de deelnemende gemeenten geeft 13% aan klachten te hebben ontvangen van kiezers over de toegankelijkheid van de stemlokalen. Het betreft in totaal 35 gemeenten. Voor de betreffende gemeenten bestond de mogelijkheid een toelichting te geven. Meestal ging het over een of enkele meldingen, over zeer specifieke omstandigheden. Die zijn vaak ook zo goed mogelijk direct opgelost. In vier gemeenten betrof het klachten van kiezers die dachten dat het stemlokaal op alle drie de dagen (15, 16 en 17 maart) open zou zijn.

2.9 | Heeft klachten ontvangen over toegankelijkheid van stemlokalen.

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	31%	13%	4%	13%
Nee	69%	87%	96%	87%

Basis: alle respondenten | n = 274

Ruim acht op de tien (82%) deelnemende gemeenten geven aan dat alle stemlokalen voldoen aan alle toegankelijkheidscriteria die het ministerie van BZK heeft gesteld. In de deelnemende gemeenten waar niet alle stemlokalen aan de criteria voldoen, zeggen de gemeenten dat nog altijd gemiddeld ruim 80% van de stemlokalen wel aan de criteria voldoen. Er is één gemeente die rapporteert dat geen enkele van hun stemlokalen voldoet aan de criteria.

2.10 | Toegankelijkheid van stemlokalen.

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Alle stemlokalen voldoen aan eisen BZK				
Ja	35%	72%	85%	82%
Nee	65%	28%	15%	18%
Gedeelte dat voldoet	80%	85%	85%	84%

Basis: alle respondenten | n = 274

Circa drie op de tien (31%) deelnemende gemeenten hebben in een of meer stemlokalen voorzieningen aangeboden voor specifieke doelgroepen.

2.11 | Heeft voorzieningen aangeboden voor specifieke doelgroepen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	73%	28%	24%	31%
Nee	27%	72%	76%	69%

Basis: alle respondenten | n = 274

Voor de desbetreffende gemeenten bestond de mogelijkheid een toelichting te geven welke voorzieningen ze hebben geboden. Het betrof meestal (een combinatie van) een van de volgende voorzieningen.

- Kandidatenlijst in braille
- Stemmal met audio-ondersteuning voor blinden en slechtzienden

Daarnaast hebben sommige gemeenten een gebarentolk ingezet, of andere medewerkers om begeleiding te bieden aan specifieke doelgroepen. Tot slot noemden sommige gemeenten ook voorzieningen op de locatie, zoals geleide-lijnen, brede stemhokjes, lokalen met minder prikkels en het aanbieden van vervoer via de WMO.

2.2 Stemhokjes en posters

Ruim negen op de tien (93%) deelnemende gemeenten gebruikten stemhokjes met een breedte van 1 meter. Nog eens circa een kwart (23%) gebruikte stemhokjes met een breedte van 1,5 meter. Er is een redelijke overlap: 45 van de deelnemende gemeenten (16%) gebruikten stemhokjes van beide maten.

2.12 | Breedte stemhokjes

		Stemhokjes met breedte 1 meter		Totaal
		Ja	Nee	
Stemhokjes met breedte 1,5 meter	Ja	45	17	23%
	Nee	210	2	77%
		93%	7%	100%

Basis: alle respondenten | n = 274

Daarnaast geven 15 van de deelnemende gemeenten aan ook gebruik te hebben gemaakt van andere maten dan 1 of 1,5 meter. Dit betreft dan meestal hokjes met een tussenmaat, of extra brede hokjes die geschikt zijn voor de stemmal voor blinden en slechtzienden. Daarnaast is er gebruik gemaakt van afwijkende maten wanneer het bijzondere locaties betreft, zoals stemstraten, drive-through of mobiele stembureaus.

2.2.1 Gebruik poster J 16

In elk stemhokje dient een handleiding aanwezig te zijn voor de kiezer. Hiervoor is het model J 16 voorgeschreven. Dat is een poster die het ministerie van BZK via de toolkit verkiezingen ter beschikking stelt.

Vrijwel alle deelnemende gemeenten (99%) geven aan deze poster te hebben opgehangen in de stemhokjes. Vier gemeenten geven aan dit niet gedaan te hebben. Drie gemeenten geven als toelichting dat de poster is opgehangen in het stemlokaal. Eén gemeente geeft aan dit te zijn vergeten

en dat de posters zijn nageleverd op dinsdag. Alle vier de gemeenten geven aan dat zij geen andere handleiding of instructie in het stemhokje beschikbaar hebben gesteld.

De gemeenten die de posters hebben opgehangen, gebruikten hiervoor iets vaker het A4 formaat (58%) dan het A3 formaat (44%).

2.2.2 Gebruik poster 'In het stemlokaal'

Het ministerie van BZK stelt tevens de poster 'In het stemlokaal' via de toolkit verkiezingen beschikbaar. Vrijwel alle deelnemende gemeenten (99%) geven aan deze poster in het stemlokaal te hebben opgehangen. Drie gemeenten geven aan deze poster niet te hebben opgehangen. Als toelichting geven zij aan andere voorzieningen te hebben getroffen of het model B 2 te hebben gebruikt (de poster met de gezondheidscheck bij de ingang van het stemlokaal).

2.13 | Poster 'in het stemlokaal' opgehangen

	Totaal
Bij de ingang van het stemlokaal	57%
Op een willekeurige plek in het stemlokaal	23%
Op meerdere plekken in het stemlokaal	19%
Niet opgehangen	1%

Basis: alle respondenten | n = 274

Drie kwart (76%) van de gemeenten die de poster 'In het stemlokaal' hebben opgehangen, hebben deze poster op A3 formaat laten drukken. Een op de vijf (21%) heeft gekozen voor A4 formaat, nog eens een op de tien (11%) koos voor een ander formaat. Het gaat dan altijd om een groter formaat, bijvoorbeeld A2, A0, of een banner.

3. Opslag stembiljetten

Ongetelde stembiljetten, ontvangen briefstemmen en getelde stembiljetten moeten beveiligd opgeslagen worden tot de uitkomst van de telling bekend gemaakt kan worden. Gemeenten maakten hiervoor meestal gebruik van een ruimte met inbraakvertragende en brandwerende voorziening of van een ruimte met een inbraakalarm.

3.1 | Opslag van ongetelde stembiljetten

	Stembussen met de ongetelde stembiljetten van 15 en 16 maart	Ontvangen briefstemmen	De getelde stemmen totdat de uitkomst van de telling bekend kon worden gemaakt
Ruimte met inbraakvertragende en brandwerende voorziening	46%	56%	38%
Ruimte met inbraakalarmerings-systeem in verbinding met een door de Rijksoverheid toegelaten alarmcentrale	61%	54%	46%
Ruimte met permanente fysieke (24-uurs) bewaking	6%	5%	15%
Anders	5%	4%	7%
Situatie niet van toepassing	-/-	-/-	9%

Basis: alle respondenten | n = 274

In geen van de deelnemende gemeenten hebben zich incidenten voorgedaan met de opslag van ongetelde stemmen.

4. Stembureauleden

4.1 Aantallen

Het aantal stembureauleden dat in totaal in een gemeente ingezet is, varieert uiteraard sterk met de gemeentegrootte. In kleine gemeenten waren in totaal meestal tussen de 80 en 140 stembureauleden ingezet, in middelgrote gemeenten waren meestal tussen circa 185 en 360 stembureauleden ingezet en in grote gemeenten waren meestal tussen circa 750 en 1.500 stembureauleden ingezet. Voor ongeveer vier op de tien (41%) stembureauleden was dit de eerste keer dat ze als stembureaulid werkzaam waren.

4.1 | Totaal stembureauleden (incl. voorzitters, tellers en (brief)stembureauleden) werkzaam in de gemeente

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal stembureauleden				
Mediaan ³	1.000	260	110	227
25% percentiel ⁴	768	188	80	147
75% percentiel	1.493	360	140	366
Waarvan nieuwe leden				
Mediaan	437	100	40	90
25% percentiel	288	60	25	50
75% percentiel	725	150	60	150
Aandeel nieuwe leden t.o.v. totaal %	44%	41%	43%	41%

Basis: alle respondenten | n = 274

4.1.1 Afmeldingen

De verkiezingen vonden plaats gedurende de coronapandemie. In ruim acht op de tien (83%) deelnemende gemeenten hebben stembureauleden zich afgemeld kort voor of tijdens hun werkzaamheden op 15, 16 of 17 maart vanwege covid-gerelateerde klachten, omdat zij in quarantaine moesten of omdat zij positief waren getest op corona. Binnen de gemeenten die afmeldingen rapporteerden, betrof het gemiddeld ongeveer 5% van het totaal aantal stembureauleden.

³ De mediaan is de 'middelste waarde', oftewel de waarde waarbij de helft van de respondenten een lager antwoord geeft en de helft van de respondenten een hoger antwoord. Deze maat wordt minder sterk beïnvloed door extreme waarden dan het gemiddeld en is daarom veelzeggender wanneer er een grote spreiding in de antwoorden is.

⁴ Het percentiel wordt berekend door alle antwoorden van de respondenten te sorteren op grootte. Het 25% percentiel is de waarde waarbij 25% van de antwoorden kleiner zijn dan die waarde. Het 75% percentiel is de waarde waarbij 75% van de antwoorden kleiner zijn dan die waarde. Samen geven ze de bandbreedte weer, waarbinnen de helft van de antwoorden vallen rond de mediaan (het 50% percentiel). Dit geeft dus een goede weergave van de spreiding van de antwoorden.

4.2 | Afmeldingen kort voor of op verkiezingsdatum vanwege covid-gerelateerde oorzaken

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Afmeldingen in gemeente				
Ja	96	85	72	83
Nee	4	15	28	17
Aantal afmeldingen				
Gemiddeld	50	10	5	10
25% percentiel	25	5	2	4
75% percentiel	94	20	7	20
Aandeel afmeldingen t.o.v. totaal				
%	7%	5%	5%	5%

Basis: alle respondenten | n = 274

Gemeenten die afmeldingen hebben gezien | n = 227

Volgens ruim vier op de tien (44%) deelnemende gemeenten die afmeldingen hadden, was geen van deze afmeldingen naar aanleiding van de gezondheidscheck. Ongeveer twee op de tien gemeenten (21%) geven aan dat drie kwart of meer van de afmeldingen wel naar aanleiding van de gezondheidscheck waren. Voor de overige deelnemende gemeenten waren een deel (een kwart tot de helft) van de afmeldingen naar aanleiding van de check.

Vrijwel alle deelnemende gemeenten die afmeldingen hadden (96%) hadden voldoende reserveleden om dit op te vangen. Vier gemeenten hadden onvoldoende reserveleden. Zij hebben dit opgelost door de reservepool van stembureauleden van het ministerie van BZK in te schakelen. Bij een gemeente betrof het een voorzitter, waarbij de gemeente gevraagd heeft aan de overige stembureauleden wie ze capabel vonden om de functie op deze korte termijn over te nemen.

4.2 Werving en vergoeding

4.2.1 Werving

Bijna negen op de tien (88%) deelnemende gemeenten heeft gebruik gemaakt van de door het ministerie van BZK georganiseerde landelijke campagne voor de werving van stembureauleden. Voor ook ongeveer negen op de tien (89%) gemeenten is de werving zonder problemen verlopen. In totaal rapporteren 29 gemeenten problemen bij de werving.

4.3 | Werving van stembureauleden

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gebruik gemaakt van landelijke campagne				
Ja	81%	89%	87%	88%
Nee	9%	11%	13%	12%
Problemen voorgedaan bij werving				
Ja	15%	11%	7%	11%
Nee	85%	89%	93%	89%

Basis: alle respondenten | n = 274

Voor de 29 gemeenten die problemen met de werving rapporteerden, bestond de mogelijkheid een toelichting te geven. De problemen vielen meestal in een van de volgende categorieën:

- De afhandeling van aanmeldingen via de landelijke campagne kost veel tijd

- Niet alle aanmeldingen kwamen (tijdig) door
- Organisatorische problemen door stoppen en weer herstarten van de werving
- Te weinig kundige/ ervaren kandidaten (met name voorzitters)
- Te veel aanmeldingen

Hieronder staat een aantal citaten.

“Veel aanmeldingen / belangstellenden die via landelijke campagne binnenkwamen hebben zich uiteindelijk niet aangemeld als stembureaulid of gaven bij het bellen voor opvangen van vrijgekomen functie (ook ruim voor de verkiezingsdagen zelf) alsnog aan niet te kunnen. O.a. gaf men aan omdat ze ook bij andere gemeenten aangemeld waren en hoopten daar ingedeeld te worden of daar reeds ingedeeld waren. Hierdoor was het verwerken van de landelijke aanmeldingen niet efficiënt en werd veel tijd verspild aan personen die uiteindelijk niet inzetbaar bleken te zijn. Daarnaast moet ook gezegd worden dat er ook een behoorlijk aantal personen die zich zo aangemeld hadden naar alle tevredenheid zitting hebben gehad op een stemlokaal.”

“We hebben later begrepen dat we enkele aanmeldingen via de landelijke campagne niet doorgekregen hebben. Voor zover bekend zijn dit geen grote aantallen.”

“Te weinig animo / aanbod ervaren of kundige voorzitters.”

“We kregen zoveel aanmeldingen dat we mensen teleur moesten stellen. Dat werd niet gewaardeerd. Ook de volgorde van aanmelden speelde een rol. In sommige gevallen werden mensen ingezet die later aan waren gemeld dan anderen.”

“Daarnaast te weinig ervaren voorzitters. We hebben onervaren voorzitters moeten inzetten.”

“Een aantal personen wist niet waar ze aan begonnen. Ook werd er geshopt: gebeld wat de vergoeding in de gemeente is. Of mensen gaven zich op bij verschillende gemeenten. Je dacht dan dat je reserves had, maar die stonden ook bij andere gemeente op de lijst.”

4.2.1 Vergoeding

De vergoeding voor stembureauleden hangt vaak af van de rol die een stembureaulid vervult. Gemiddeld krijgt een voorzitter ongeveer 180 euro per deelname, een (regulier) stembureaulid 160 euro, en een teller 47 euro. De vergoeding voor een plaatsvervangend voorzitter ligt meestal in lijn met de vergoeding voor een regulier stembureaulid, hoewel deze bij kleinere gemeenten lager kan liggen.

In vier op de tien (40%) deelnemende gemeenten krijgen briefstembureauleden een andere vergoeding. In de gemeenten waar briefstembureauleden een andere vergoeding kregen, was in alle rollen de vergoeding gemiddeld de helft of lager dan van leden van een regulier stembureau.

In ongeveer zes op de tien (61%) deelnemende gemeenten werkten de stembureauleden in shifts. Gemeenten konden toelichten hoe deze shifts ingedeeld waren. De specifieke tijdstippen verschillen, maar meestal kwam dit neer op een van de volgende opties.

- De voorzitters van de stembureaus konden dit zelf bepalen
- Een ochtend shift (tot ca 14.00 / 15.00) en middag shift (van ca 13.45 / 14.45 tot sluiting)

Veel van de gemeenten waarbij in shifts gewerkt wordt, gaven daarbij aan dat iedereen verwacht wordt vanaf 21.00 bij de telling te zijn.

4.4 | Vergoeding stembureauleden en briefstembureauleden per deelname

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddelde vergoeding stembureauleden				
Voorzitter	€ 231	€ 185	€ 156	€ 182
Plaatsvervangend voorzitter	€ 192	€ 151	€ 125	€ 148
Stembureaulid	€ 191	€ 164	€ 140	€ 160
Teller	€ 62	€ 47	€ 40	€ 47
Briefstembureaulid krijgt andere vergoeding				
Ja	46%	41%	34%	40%
Nee	54%	59%	66%	60%
Gemiddelde vergoeding briefstembureauleden (indien anders)				
Voorzitter	€ 121	€ 90	€ 74	€ 79
Plaatsvervangend voorzitter	€ 79	€ 67	€ 67	€ 64
Briefstembureaulid	€ 57	€ 43	€ 61	€ 66

Basis: alle respondenten | n = 274

4.3 Voorbereiding stembureauleden

4.3.1 Training stembureauleden

Bijna negen op de tien deelnemende gemeenten maakten gebruik van e-learning om de voorzitters (88%) en stembureauleden (89%) voor te bereiden op hun taken. Daarnaast gaf bijna de helft van de gemeenten (45%) de voorzitters een training met een trainer en gelegenheid tot het stellen van vragen. Ongeveer twee op de tien gemeenten (19%) gaven een dergelijke training aan stembureauleden.

4.5 | Training van stembureauleden

	Voorzitter	Stembureaulid
Een training waarbij een trainer (digitaal) uitleg gaf over de werkzaamheden en waarbij stembureauleden vragen konden stellen	45%	19%
E-learning	88%	89%
Schriftelijke instructie / handleiding	52%	51%
Anders, namelijk	29%	10%
Heeft instructies en handleidingen van BZK gebruikt		
Ja	74%	76%
Nee	26%	24%

Basis: alle respondenten | n = 274

Ongeveer drie op de tien deelnemende gemeenten (29%) gaven aan de voorzitters (ook) op een andere manier voor te bereiden op hun werkzaamheden. De antwoorden zijn gevarieerd, maar vallen meestal in een van de volgende vormen.

- Fysieke instructie
- Eigen film/ digitale instructie
- Specifieke instructie over de Craft telmethode
- Instructie via digitale kanalen zoals MS Teams of Zoom

Ongeveer drie kwart van de deelnemende gemeenten heeft de door BZK aangeboden instructies en handleidingen gebruikt om de voorzitters en stembureauleden voor te bereiden. Voor de gemeenten die geen gebruik hebben gemaakt van de materialen van BZK bestond de mogelijkheid hun redenen toe te lichten. Hun redenen vielen meestal in een van de volgende categorieën:

- De gemeente maakt gebruik van de instructies van een (externe) trainer(s). Hierbij werd vaak ook de toelichting gegeven dat deze gebaseerd waren op de richtlijnen van het ministerie
- De gemeente heeft een eigen training/ handleiding opgesteld, op basis van de richtlijnen van het ministerie. In dit kader werd ook regelmatig de Craft-telmethode genoemd
- De materialen van BZK waren niet op tijd beschikbaar.

Over het algemeen zijn alle onderwerpen aan bod gekomen in de training, volgens de deelnemende gemeenten. Bij alle onderwerpen die zijn voorgelegd, geeft meer dan 90% van de gemeenten aan dat deze zijn behandeld, zowel onder voorzitters als onder stembureauleden. Het gaat om de volgende onderwerpen.

Voor voorzitters en stembureauleden van reguliere stembureaus:

- Covid-maatregelen
- Controle stempas en identiteit
- Informatie over de stemming
- Hulp aan kiezers
- Omgang met bezwaren
- Ordehandhaving in het stemlokaal
- Toegankelijkheid van het stemlokaal
- Tellen

Voor voorzitters en stembureauleden van briefstembureaus:

- Informatie over briefstemmen
- Controle stempas
- Vooropening van briefstemmen
- Tellen van briefstemmen
- Terzijdelegging van briefstemmen

4.3.2 Kennis stembureauleden

Ongeveer een kwart (24%) van de deelnemende gemeenten geeft aan dat niet alle voorzitters tijdens hun werkzaamheden de kennis hebben vertoond die nodig was voor de uitoefening van hun taken. Wanneer het gaat om stembureauleden, dan geeft 16% van de deelnemende gemeenten aan dat de kennis niet altijd voldoende was.

4.6 | Hebben leden voldoende kennis vertoond in de uitvoering van hun taken

	Voorzitter	Stembureaulid
Ja, allemaal	76%	84%
Ja, deels	23%	16%
Nee	0%	-

Basis: alle respondenten | n = 274

Voor de gemeenten die aangaven dat de medewerkers niet altijd de benodigde kennis vertoonden, bestond de mogelijkheid dit toe te lichten. Er worden soms zeer specifieke zaken genoemd, maar de meeste oorzaken vallen in de volgende categorieën:

- Onervaren medewerkers/ nieuwe stembureauleden
- Problemen met het invullen van het proces-verbaal

- Hoe om te gaan met briefstemmers en/of machtigingen op stembureau
- Corona-maatregelen werden niet altijd even goed toegepast

Daarnaast waren er enkele situaties specifiek voor voorzitters:

- Voorzitter was nieuw in de rol en bleek geen overzicht/ overzicht te hebben
- Ervaren voorzitters namen niet altijd de laatste wijzigingen in de instructies over. In dit kader werd ook de telmethode genoemd.

Hieronder staat een aantal relevante citaten.

“Algemene kennis vanwege gebrek aan ervaring. Door uitval van ervaren voorzitters moesten onervaren voorzitters ingezet worden.”

“Wat te doen met mensen die hun briefstem af wilden geven op het stembureau of mensen die met een stempluspas wilden komen stemmen. Of dit mogelijk was of niet. Hier bestond meerdere malen verwarring over.”

“Het invullen van het proces verbaal en de telinstructie zijn niet overal goed gegaan danwel nageleefd.”

“Een nieuwe voorzitter raakte in de stress tijdens het tellen, had het overzicht niet meer. Daar is toen hulp naartoe gestuurd en uiteindelijk is dat allemaal goed gekomen.”

“Zeker ervaren voorzitters waren niet altijd goed op de hoogte van de wijzigingen dit jaar.”

“Algeheel leiding kunnen geven telproces en invullen PV.”

5. Overige vragen over het verkiezingsproces

5.1 Ondersteuningsverklaringen

In vrijwel alle (97%) deelnemende gemeenten konden kiezers ondersteuningsverklaringen afgeven. Vrijwel altijd (95%) konden kiezers zonder afspraak bij de gemeenten langskomen om deze verklaringen af te geven.

5.1 | Ondersteuningsverklaringen

	Totaal
Kon men in de gemeenten ondersteuningsverklaringen afgeven?	
Ja	97%
Nee	3%
Konden kiezers zonder afspraak langskomen voor afgeven verklaringen?	
Ja	95%
Nee	5%
Heeft gemeente klachten ontvangen over ondersteuningsverklaringen?	
Ja	15%
Nee	85%

Basis: alle respondenten | n = 274

Een op de zes (15%) deelnemende gemeenten heeft klachten ontvangen over ondersteuningsverklaringen. Voor deze gemeenten bestond de mogelijkheid dit toe te lichten. De meeste klachten gingen over wanneer men verklaringen kon afgeven. Meestal geven gemeenten hierbij ook aan dat ze naar aanleiding van de klacht de informatie op de gemeentelijke website hebben aangepast om de procedures te verduidelijken.

- Kiezers dachten dat ze een afspraak moesten maken, terwijl dit niet hoeft.
- Kiezers dachten dat ze zonder afspraak langs konden komen, terwijl dit niet kon.
- Kiezers wilden langskomen buiten de openingstijden.

Naast deze algemene klachten, noemden enkele gemeenten specifieke incidenten waarbij kiezers onterecht weggestuurd zijn (vijf gemeenten melden elk één incident). Daarnaast waren er enkele klachten van kiezers die het niet eens waren met het beleid van de gemeente (bijvoorbeeld: zij wilden zonder afspraak langs kunnen komen terwijl de gemeente i.v.m. corona aanstuurde op het maken van een afspraak). Tot slot geeft één gemeente aan dat hun klantcontactcentrum in eerste instantie foutieve informatie gaf over het al dan niet nodig zijn van het maken van een afspraak voor het afgeven van een ondersteuningsverklaring.

5.2 Stempassen

5.2.1 Vervangende stempassen

De uiterste aanvraagdatum voor een vervangende stempas is bij deze verkiezing vervroegd naar vrijdag 12 maart 17:00 uur. Bij ongeveer drie kwart (73%) van de deelnemende gemeenten zijn daarna nog aanvragen ontvangen. Meestal ging het hierbij om maximaal vijf (in 65% gemeenten) tot tien (in 25% gemeenten) aanvragen (in totaal 90% van de betreffende gemeenten). Twee gemeenten rapporteerden 50 aanvragen na vrijdag 12 maart 17:00 uur.

5.2 | Vervangende stempassen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Na vervroegde datum aanvragen ontvangen				
Ja	73%	63%	54%	62%
Nee	27%	37%	46%	38%
Om hoeveel aanvragen ging het? ⁵				
1 – 5	32%	70%	67%	65%
6 – 10	26%	23%	31%	25%
11 of meer	42%	7%	3%	10%
Problemen voorgedaan door vervroegde datum				
Ja	19%	12%	10%	12%
Nee	81%	88%	90%	88%

Basis: alle respondenten | n = 274

Gemeenten waarbij aanvragen na uiterste datum zijn ontvangen | n = 169

Ongeveer een op de tien (12%) deelnemende gemeenten rapporteert dat zich problemen hebben voorgedaan door de vervroegde aanvraagdatum. Voor deze gemeenten bestond de mogelijkheid hierop een toelichting te geven. Meestal was de toelichting dat kiezers zich (te) laat realiseerden dat de uiterste aanvraagdatum vervroegd was waardoor deze kiezers niet meer op tijd een vervangende stempas konden aanvragen. Dit heeft soms geleid tot klachten. Daarnaast waren er nog een aantal specifieke opmerkingen over problemen met de organisatie als gevolg van de vervroegde datum.

“Schriftelijke aanvraag moest ook voor 17.00 uur ontvangen zijn. Dat was op een vrijdagmiddag. Normaliter zijn we voor publiek gesloten op vrijdagmiddag. Deze vrijdagmiddag zijn we extra open geweest voor publiek en is het emailadres waarop een aanvraag binnen kon komen en het zaaksysteem in de gaten gehouden zodat we geen aanvraag over het hoofd konden zien.”

“Uitdraaien van het ROS na 5 uur 's middags is ook niet ideaal te noemen. Ik ging om 8 uur naar huis en moest de week erna maandag, dinsdag en woensdag om 06.00 uur beginnen en resp. tot 22.00 uur, 22.30 uur en 04.00 uur werken. Dat zijn geen normale werkdagen. Ik denk dat dit bij veel gemeenten een probleem is, omdat er simpelweg niet voldoende personeel is om deze taken te verdelen. Meerdaagse verkiezingen zijn dan ook absoluut niet wenselijk.”

“Aanvragen die op de vrijdagmiddag na 15:00 uur zijn ontvangen, konden niet meer met de uitgaande post mee. We konden dus niet meer garanderen dat die stempassen/ kiezerspassen/ volmachten op maandag 15 maart bij de kiezer waren.”

“Door postbezorging problemen hebben kiezers voor hun gevoel te weinig tijd gekregen om een nieuwe stempas aan te vragen.”

⁵ Deze vraag is alleen voorgelegd aan gemeenten die aanvragen hebben ontvangen na de uiterste datum. Door deze selectie hebben slechts 19 grote gemeenten deze vraag voorgelegd gekregen. Deze percentages moeten daarom voorzichtig geïnterpreteerd worden.

5.2.2 Bezorgen stempassen

Ongeveer de helft (49%) van de deelnemende gemeenten ontving klachten over niet of op een verkeerd adres bezorgde stempassen. In ongeveer drie kwart (75%) van de betreffende gemeenten hebben al deze kiezers een vervangende stempas ontvangen.

5.3 | Bezorgen stempassen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Klachten over niet of op verkeerde adres bezorgd				
Ja	58%	51%	40%	49%
Nee	42%	49%	60%	51%
Allemaal vervangende stempas ontvangen ⁶				
Ja	53%	75%	85%	75%
Nee	47%	25%	15%	25%

Basis: alle respondenten | n = 274

Gemeenten stempassen op verkeerd adres zijn bezorgd | n = 135

In 34 van de deelnemende gemeenten hebben niet alle kiezers die zeiden dat hun stempas verkeerd bezorgd is, een vervangende stempas ontvangen. Voor deze gemeenten bestond de mogelijkheid dit toe te lichten. In de meeste gevallen betrof het kiezers die het probleem te laat meldden, na de uiterste aanvraagtermijn van vrijdag 12 maart 17.00 uur. Eén gemeente rapporteerde dat de vervangende stempassen op tijd verstuurd waren, maar niet op tijd bezorgd door PostNL. Eén gemeente rapporteerde dat er bezorgproblemen waren in een hele wijk. Zij hebben, in verband met privacy en om verwarring te voorkomen, alleen een vervangende stempas gestuurd wanneer de kiezer deze zelf aanvraagde.

5.2.3 Register Ongeldige Stemmen (ROS)

In 14 van de deelnemende gemeenten zijn fouten geconstateerd die hebben plaatsgevonden bij het bepalen van de kiesgerechtigdheid op de dag van de kandidaatstelling. Voor de betreffende gemeenten bestond de mogelijkheid dit toe te lichten. Meestal betrof dit incidenten in verband met een recente verhuizing van de kiezer naar een andere gemeente. Hieronder staan enkele relevante citaten.

“Verhuisdatum per 1-2.”

“Mevrouw woonde op 1-2 in een andere gemeente. Deze gemeente heeft mevrouw pas op 18 februari verhuist met terugwerkende kracht naar 1-2 verhuist. Mevrouw heeft dus wel vanuit ons een stempas ontvangen (wij hebben op 17-2 stempassen gelicht) maar is later op het ROS terecht gekomen.”

5.4 | Fouten geconstateerd in kiesgerechtigdheid

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Fouten geconstateerd in kiesgerechtigdheid				
Ja	4%	4%	9%	5%
Nee	96%	96%	91%	95%

Basis: alle respondenten | n = 274

⁶ Deze vraag is alleen voorgelegd aan gemeenten die klachten hebben ontvangen over niet of verkeerd bezorgde stempassen. Door deze selectie hebben slechts 15 grote gemeenten deze vraag voorgelegd gekregen. Deze percentages moeten daarom voorzichtig geïnterpreteerd worden.

Het aantal stempassen dat in het Register Ongeldige Stemmen is opgenomen, varieert sterk met de grootte van de gemeente. De range loopt van gemiddeld 51 ongeldige stempassen in kleine gemeenten, tot gemiddeld ruim 800 in grote gemeenten. Ten opzichte van het totaal aantal stempassen dat is verstuurd in de gemeente is het aandeel ongeldige stempassen redelijk stabiel en betreft het tussen 0,5% en 1% van de verstuurd stempassen.

5.5 | Register Ongeldige Stemmen (ROS)

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Totaal aantal stempassen verzonden				
Mediaan	113.570	28.113	10.632	23.817
25% percentiel	85.930	20.798	8.307	15.156
75% percentiel	143.813	37.375	13.800	38.326
Totaal aantal ongeldige stempassen				
Mediaan	808	171	51	149
25% percentiel	583	117	32	73
75% percentiel	1.081	236	76	249
Maximum	6.384	2.027	377	6.384
Aandeel ongeldige stempassen t.o.v. totaal %	0,8%	0,6%	0,6%	0,6%

Basis: alle respondenten | n = 274

5.2.4 Schriftelijke volmachten

De meeste (94%) van de deelnemende gemeenten hebben minstens één aanvraag voor een schriftelijke volmacht ontvangen. Opnieuw varieert het aantal aanvragen sterk met de grootte van de gemeente. In kleine gemeenten zijn gemiddeld 4 aanvragen ontvangen, in grote gemeenten zijn gemiddeld ongeveer 54 aanvragen ontvangen. Ten opzichte van het totaal aantal verzonden stempassen gaat het om minder dan 0,1% van de stempassen. Vrijwel alle (97%) gemeenten die aanvragen voor een schriftelijke volmacht hebben ontvangen, hebben alle aanvragen ingewilligd. Zeven gemeenten hebben niet alle aanvragen ingewilligd. Geen enkele van deze zeven gemeenten zegt dat de veranderde manier van aanvragen de reden was voor afwijzing.

Eén van de deelnemende gemeenten rapporteert signalen binnen de gemeente die wijzen op het ronselen van volmachtstemmen. Deze gemeente heeft hier geen aangifte van gedaan. De gemeente geeft als toelichting dat ze wel de politie, Kiesraad, OM en ministerie heeft geïnformeerd, maar omdat er na onderzoek geen ronselen is geconstateerd ook geen aangifte is gedaan.

5.6 | Schriftelijke volmachten

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Totaal aantal aanvragen voor volmachten				
Mediaan	54	9	4	8
25% percentiel	30	5	1	4
75% percentiel	94	18	7	20
Maximum ⁷	506	1.303	35	1.303
Aandeel aanvragen voor volmachten t.o.v. totaal %	0,06%	0,08%	0,06%	0,07%
Alle aanvragen ingewilligd				
Ja	92%	98%	97%	97%
Nee	8%	2%	3%	3%

Basis: alle respondenten | n = 274
Heeft aanvragen voor schriftelijke volmachten ontvangen | n = 256

5.2.4 Briefstemmen

Bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen dienden gemeenten in hun gemeente één of meer afgiftepunten aan te wijzen voor het afgeven van briefstemmen. In de meeste deelnemende gemeenten waren er één (77%) of twee (10%) afgiftepunten voor het inleveren van briefstemmen. In grote gemeenten waren er vaker meerdere afgiftepunten. Eén gemeente rapporteerde nul afgiftepunten. Dit is een zeer kleine gemeente met minder dan 1.000 verzonden stempassen.

5.7 | Aantal afgiftepunten voor briefstemmen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
0	-	-	1%	0%
1	46%	79%	84%	77%
2	15%	10%	7%	10%
3	15%	6%	4%	6%
4	4%	2%	1%	2%
5 of meer	20%	3%	1%	4%

Basis: alle respondenten | n = 274

Geen enkele gemeente rapporteerde signalen die wezen op het ronselen van briefstemmen.

5.2.5 Tellen

De helft (50%) van de deelnemende gemeenten hanteerde de door het ministerie van BZK geadviseerde telmethode. Een derde (35%) van de gemeenten die een andere methode hanteerden, gebruikten de CRAFT Lean methode. Nog eens een derde (36%) gebruikte een eigen methode of lieten dit over aan de verantwoordelijkheid van (de voorzitter van) het stembureau. Daarnaast waren er gemeenten die gebruik maakten van een aangepaste versie van de door BZK geadviseerde methode, of van stemtel.nl of die meededen aan het experiment centrale stemopneming.

⁷ Eén middelgrote gemeente rapporteert 1.303 aanvragen. Ter vergelijking, de middelgrote gemeente met het op een na hoogste aantal aanvragen rapporteert 100 aanvragen.

5.8 | Telmethode

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Methode geadviseerd door BZK	42%	46%	63%	50%
Andere methode, namelijk	58%	54%	37%	50%
CRAFT Lean				35%
Eigen variant/ verantwoordelijkheid stembureau				36%
Aangepaste versie methode BZK				11%
Stemtel.nl				12%
Experiment centrale stemopneming				6%

Basis: alle respondenten | n = 274

Volgens ruim negen op de tien (93%) deelnemende gemeenten konden de tellers gelet op de covid-maatregelen voldoende afstand van elkaar houden tijdens hun werkzaamheden. Twintig gemeenten melden dat dit niet het geval was.

6. Experiment centrale stemopneming

De Tijdelijke experimentenwet stembiljetten en centrale stemopneming maakt het mogelijk om bij wijze van experiment, in afwijking van de in de Kieswet geregelde manier van tellen, de stemmen op een of meer centrale locaties te tellen. Voor de verkiezing van de Tweede Kamer op 15-17 maart 2021 hebben 36 gemeenten deelgenomen aan dit experiment. Hiervan hebben 21 gemeenten deelgenomen aan de evaluatie die in dit rapport beschreven wordt. Gezien het relatief geringe aantal respondenten rapporteren we alleen aantallen in dit hoofdstuk, geen percentages.

6.1 Algemene indruk experiment

Van de 21 deelnemende gemeenten die hebben deelgenomen aan het experiment, hadden 17 gemeenten al eerder deelgenomen. Voor 4 gemeenten was deze verkiezing de eerste keer. Voor ongeveer de helft (10) van de deelnemende gemeenten heeft covid-19 geen rol gespeeld in hun keuze om deel te nemen. Voor de gemeenten waarbij de pandemie wel een rol heeft gespeeld in hun keuze, was het ongeveer even vaak een extra reden om wel deel te nemen (6 gemeenten), als een reden om te twifelen aan deelname aan het experiment (4 gemeenten).

Volgens 17 van de 21 deelnemende gemeenten is de centrale stemopneming in hun gemeente goed tot zeer goed verlopen. Geen van de deelnemende gemeenten heeft een slechte indruk.

6.1 | Algemene indruk verloop centrale stemopneming

	Totaal
Zeer goed	7
Goed	10
Niet goed, niet slecht	4
(zeer) slecht	-

Basis: alle deelnemers experiment | n = 21

Over het algemeen zijn de deelnemende gemeenten ook positief over het experiment zelf. Van de deelnemende gemeenten zeggen 14 gemeenten dat ze het gemeentebestuur zouden adviseren om een volgende keer opnieuw mee te doen met centrale stemopneming.

6.2 | Algemene mening over centrale stemopneming

	Helemaal mee eens	Mee eens	Niet eens, niet oneens	(helemaal) mee oneens
Het experiment maakt het telproces betrouwbaarder.	11	9	-	1
Het experiment maakt het telproces transparanter.	9	9	2	1
Als de mogelijkheid bestaat, zal ik mijn gemeentebestuur de volgende keer adviseren weer mee te doen met centrale stemopneming	13	1	5	2

Basis: alle deelnemers experiment | n = 21

Slechts één gemeente denkt dat het experiment het telproces niet betrouwbaarder maakt of transparanter. Uit de toelichting blijkt dat deze gemeente niet denkt dat het daarom minder

betrouwbaar is dan regulier tellen, alleen dat niet is aangetoond of getoetst dat het betrouwbaarder is (“er is geen nulmeting uitgevoerd”).

Wanneer gemeenten neutraal zijn over de vraag om opnieuw deel te nemen aan centrale stemopneming, dan geeft men als toelichting dat de volgende verkiezing de gemeenteraadsverkiezing is, waarbij het belangrijker is dat snel ook de namen van de verkozen personen officieel bekend gemaakt kunnen worden.

6.2 Organisatie en training

6.2.1 Training

Van de 21 deelnemende gemeenten hebben in 9 gemeenten de leden van het gemeentelijk stembureau en de tellers een training gevolgd.

6.3 | Leden GSB en tellers training gevolgd

	Totaal
Ja	9
Nee	12

Basis: alle deelnemers experiment | n = 21

In 12 gemeenten werd aangegeven dat de leden van het gemeentelijk stembureau en de tellers geen training hebben gevolgd. Voor deze gemeenten bestond de mogelijkheid hierop een toelichting te geven. De toelichting kwam meestal neer op een van de volgende redenen:

- De tellers en leden zijn ervaren en hebben geen instructie nodig
- Een deel van de mensen heeft een training gehad, maar niet iedereen

6.2.2 Vervoer en opslag stembescheiden

In 14 van de deelnemende gemeenten zijn de stembescheiden in de stembus vervoerd van stemlokaal naar de opslag. Vijf gemeenten gebruikten een transportbox. Deze werd door de betreffende gemeenten beschreven als ‘transportbox afgesloten met sloten, voldoet aan de eisen van het ministerie’. De twee gemeenten die een andere vervoerswijze aangeven, hebben zowel stembus als transportbox gebruikt.

In alle 21 deelnemende gemeenten zijn de stembussen/transportboxen gescheiden vervoerd van de enveloppen (met daarin voor elk stembureau het proces-verbaal en de sleutel van de stembus/transportbox).

Van de 21 deelnemende gemeenten geven 14 gemeenten aan dat de gemeentelijke buitendienst de stembescheiden heeft vervoerd, drie gemeenten hebben gebruik gemaakt van een externe vervoerder. Vier gemeenten geven aan op een andere wijze de bescheiden te hebben vervoerd. Twee hiervan hebben gebruik gemaakt van een externe vervoerder onder begeleiding van een ambtenaar, twee hebben gebruik gemaakt van andere betrokkenen (de vice-voorzitter of twee leden van het stembureau).

6.4 | Vervoer stembescheiden

	Totaal
Methode van vervoer	
In de stembus	14
In een transportbox	5
Anders, namelijk...	2
Vervoerder	
Gemeentelijke buitendienst	14
Externe vervoerder	3
Anders, namelijk...	4
Aantal personen ingezet per stembus/ transportbox	
Gemiddeld	2
Minimum	1
Maximum	4

Basis: alle deelnemers experiment | n = 21

In 18 van de 21 deelnemende gemeenten zijn er twee personen ingezet per stembus/ transportbox. Er is minimaal één persoon ingezet en maximaal vier personen.

Gemeenten is gevraagd de ruimte te omschrijven waar de stembussen/ transportboxen zijn opgeslagen en de ruimte waar de enveloppen zijn opgeslagen. De ruimtes voor beide werden vergelijkbaar omschreven: een beveiligde ruimte of kluis, meestal op het gemeentekantoor.

Ook is gevraagd om de maatregelen te omschrijven die de gemeente heeft getroffen om ervoor te zorgen dat de opslag van de stembescheiden veilig verliep. De beschrijving viel meestal in een van twee categorieën:

- Maatregelen ter beveiliging van de ruimte (inbraakwering, alarmcentrale, en dergelijke)
- Procedures ter controle (instructie, personen die de overdracht controleren, apps om vervoerders te volgen).

Geen enkele van de 21 deelnemende gemeenten heeft bijzonderheden gerapporteerd bij het vervoer of de opslag van de stembescheiden.

6.2.3 Centrale stemlocatie

Slechts één van de deelnemende gemeenten gebruikte twee locaties voor de centrale stemopneming. In de overige twintig gemeenten is de stemopneming op één locatie uitgevoerd.

De meeste gemeenten maakten gebruik van een sporthal (9 gemeenten) of het gemeentehuis (5 gemeenten). Zeven gemeenten maakten gebruik van een andere locatie. Dit was vaak een evenementenhal.

	Totaal
Aantal locaties voor centrale stemopneming	
1 locatie	20
2 locaties	1
Locatie van centrale stemopneming	
Het gemeentehuis	5
Een sporthal	9
Anders, namelijk...	7
Ruimte voldoet aan COVID-19 richtlijnen	
Ja	20
Nee, omdat...	1

Basis: alle deelnemers experiment | n = 21

Voor de deelnemende gemeenten bestond de mogelijkheid toe te lichten waarom ze voor deze stemlocatie hebben gekozen. Gemeenten die gebruik maakten van een sporthal kozen hier vooral voor omdat die locatie voldoende ruimte biedt en de mogelijkheid heeft om te voldoen aan de richtlijnen met betrekking tot covid-19. Wanneer werd gekozen voor het gemeentehuis als locatie, dan was dit meestal omdat de locatie makkelijk beschikbaar en bereikbaar is, alle voorzieningen biedt en een bekende locatie is voor de ambtenaren. Gemeenten die kozen voor een andere locatie noemen meestal als reden dat deze locatie voldoende ruimte biedt (net als sporthal), of dat de beheerder van deze locatie ervaring heeft met het organiseren van grote evenementen.

Eén gemeente gaf aan dat ze de centrale stemopneming niet zodanig hebben kunnen inrichten dat is voldaan aan de covid-voorwaarden voor inrichting van een grote stem- of tellocatie. Als toelichting gaf deze gemeente dat 'mensen ongemerkt te dicht bij elkaar komen'.

6.2.4 Tijdstip Centrale stemopname

In de meeste deelnemende gemeenten werd om 8:30 uur (5 gemeenten) of 9:00 uur (9 gemeenten) begonnen met de centrale stemopname. Het vroegst waren twee gemeenten die om 6:30 uur begonnen, het laatst was één gemeente die om 10:00 uur begon.

De meeste (16) deelnemende gemeenten hadden dezelfde dag de centrale stemopname afgerond, dat wil zeggen dat de uitslag bekend is gemaakt door het gemeentelijk stembureau en het proces-verbaal is getekend. Voor acht van deze gemeenten was de stemopname afgerond binnen kantoortijden, oftewel op of vóór 17:00 uur. Voor de meeste overige gemeenten was de stemopname afgerond vóór of op 20:00 uur. Eén gemeente rapporteert dat de stemopname pas om 22:00 uur afgerond was. Van de gemeenten die niet op dezelfde dag de stemopname afgerond hadden, was dit meestal de volgende dag wel het geval. Eén gemeente had de stemopname pas afgerond op zondag 21 maart.

6.6 | Start- en eindtijd centrale stemopname

	Totaal
Start centrale stemopname	
8:00 of eerder	5
8:30	5
9:00	9
Na 9:00	2
Eind centrale stemopname	
Op dezelfde dag (18 maart)	16
16:00 of eerder	4
16:15 – 17:00	4
17:15 – 19:00	1
Na 19:00	7
De volgende dag (19 maart)	4
Later	1

Basis: alle deelnemers experiment | n = 21

6.2.5 Aantal leden

Het aantal betrokken medewerkers bij de centrale stemopneming varieert sterk. Gemiddeld waren er ongeveer 7 leden van het gemeentelijk stembureau en 102 tellers, verdeeld over 18 telteams, betrokken bij de centrale stemopneming. Een gemiddeld telteam had ongeveer 6 leden.

6.7 | Aantal leden en tellers

	Totaal
Aantal leden gemeentelijk stembureau	
Gemiddeld	7,2
Minimum	5
Maximum	13
Aantal telteams	
Gemiddeld	18,5
Minimum	1
Maximum	140
Aantal tellers (totaal)	
Gemiddeld	102
Minimum	8
Maximum	840
Aantal tellers per telteam	
Gemiddeld	6,1
Minimum	3
Maximum	10

Basis: alle deelnemers experiment | n = 21

6.3 Meerkosten en besparingen

De centrale stemopneming kan meerkosten meebrengen ten opzichte van de reguliere stemopneming, maar ook besparingen. Volgens 16 van de 21 deelnemende gemeenten zijn de totale kosten van centrale stemopneming hoger dan de reguliere methode. Gemiddeld heeft men 6.539 euro meerkosten besteed, nog voordat de vergoeding van de leden van het gemeentelijk stembureau of de tellers mee is geteld. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat één gemeente een uitzonderlijk hoog bedrag aan vergoeding rapporteert, namelijk 180.000 euro. Deze gemeente rapporteert echter geen enkele andere vorm van meerkosten.

6.8 | Kosten centrale stemopneming

	Minimum	Maximum	Gemiddeld
Meerkosten beveiligd vervoer stembescheiden	€ 0	€ 10.000	€ 1.474
Meerkosten beveiligde opslag stembescheiden	€ 0	€ 5.000	€ 707
Meerkosten huur en inrichting tellocatie	€ 0	€ 15.000	€ 2.840
Andere meerkosten (incl. geen)	€ 0	€ 8.300	€ 1.588
Totaal meerkosten	€ 0	€ 30.000	€ 6.539
Meerkosten vergoeding leden GSB/ tellers	€ 0	€ 180.000	€ 15.472
Totale kosten CSO t.o.v. reguliere stemopneming (volgens gemeente)			
Hoger dan regulier			16
Meerkosten	€ 1	€ 180.000	€ 25.276
Ongeveer gelijk aan regulier			4
Lager dan regulier			1
Besparingen	€ 50	€ 50	€ 50

Basis: alle deelnemers experiment | n = 21

Elf van de gemeenten rapporteren andere meerkosten dan vervoer, opslag, huur en inrichting. Dit betreft meestal de catering.

Eén gemeente heeft de vergoeding van de stembureauleden op de dag van de stemming verlaagd. Deze gemeente heeft hiermee ongeveer 600 euro bespaard. Voor de gemeenten die ervoor hebben gekozen om de vergoeding niet te verlagen, bestond de mogelijkheid hierop een toelichting te geven. De redenen vielen meestal in een van de volgende categorieën:

- Er moet nog altijd op lijstniveau geteld worden, de belasting van de leden vermindert dus niet zo veel
- De belasting van de leden is sowieso hoog, het is een lange werkdag
- De belasting van de leden is dit keer hoger dan normaal, door covid-19
- De stembureauleden zijn ook de tellers.

6.4 Overige onderwerpen m.b.t. centrale stemopneming

Alle deelnemende gemeenten hebben het proces-verbaal van de centrale stemopneming gepubliceerd op de gemeentelijke website. Ook alle deelnemende gemeenten hebben de inwoners op de hoogte gesteld van de centrale stemopneming. Hiervoor is meestal (een combinatie van) een van de volgende middelen gebruikt:

- Publicatie op de gemeentelijke website
- Artikel in een plaatselijk dagblad
- Social media
- Informatie meegeleverd met de kandidatenlijst

In elf van de deelnemende gemeenten was er belangstelling van het publiek of van de media. Meestal betrof dit een segment in het lokale tv-nieuws.

Tot slot konden de deelnemende gemeenten nog overige feedback op het experiment centrale stemopneming geven. Twee gemeenten hebben hiervan gebruik gemaakt.

“Graag definitief maken komende zomer bij wijziging Kieswet en vergoeding uitkering Gemeentefonds aanzienlijk verhogen. Ondanks hoge meerkosten zeer grote waarde voor transparantie + betrouwbaarheid uitslag én betrokkenheid kiezers.”

“Wij (als kleine gemeente) vinden het echt een goed plan om centraal te tellen. Maar kunnen ons ook voorstellen dat grote gemeente echt voor een logistieke uitdaging staan.”